

Mateja Pezdirc Bartol
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 087.5:159.923.2

Drugačnost in identiteta v slikanici

Identiteta se razvija skozi obdobja rasti in odraščanja in ker je slikanica prva prava knjiga, s katero se seznanijo otroci, v članku raziskujem, v kolikšni meri se vprašanja identitete in drugačnosti zrcalijo v slikaniški obliki, kar prikažem s pomočjo tipologije. Zanima me tudi vprašanje kakovosti slikanic s tovrstno tematiko ter njihova etična razsežnost.

mladinska književnost, slikanica, drugačnost, identiteta, etika, tabu teme

Identity develops through periods of growth and since the picture book is the first real book with which a child becomes acquainted, this article shows with the help of a typology to what degree the issues of identity and otherness are reflected in the picture book form. Another interesting issue is the quality of picture books with this subject-matter and their ethical dimension.

youth literature, picture book, differentness, identity, ethics, taboo subject-matter

1 Teoretična izhodišča

1.1 Identiteta

Vprašanje identitete je temeljno vprašanje vsakega posameznika, saj si ta želi odgovoriti na vprašanje *kdo sem*, ki se vzpostavi v odnosu do drugih, in sicer na dveh nivojih: v čem se razlikujem od drugih, v čem sem edinstven, kaj so moje individualne značilnosti, na drugi strani pa, komu pripadam oziroma v katero skupino sodim, pri čemer se identiteta razvija v odnosu do primarne družine, spola, rase, jezika, nacionalnosti, veroizpovedi, kulturne pripadnosti ipd. Identiteta je tako rezultat interakcije med posameznikom in skupnostjo, kjer nenehno poteka iskanje ravnotežja med varnostjo in svobodo (Bauman 2008: 30), razkorak med individualno in družbeno identiteto pa je vir mnogih napetosti (Južnič 1993: 101) Z vprašanjem identitete je kar najtesneje povezano tudi vprašanje drugačnosti, to je odstopanja od povprečja oziroma večine. Ker drugačnost večina pogosto opredeljuje kot negativno lastnost, govorimo o zaznamovani ali stigmatizirani identiteti. »Stigmo gre pojmovati kot družbeni odnos, ki se pleče okoli določene lastnosti, posebnosti in celo zasebnosti, ki jih družba v svoji normiranosti diskriminira. Diskriminacija je izrazita, ko se vzpostavi stereotipen odnos ali stališče do kakega in v nekaterih družbah celo vsakega odstopanja do normiranega. Stigmatiziran je posameznik, ki prestopa tolerančni prag. Ta je lahko v različnih družbah zelo različen.« (Južnič 1993: 122). S pojmom drugačnosti pa se povezuje tudi marginalizacija, ki poteka na različne načine in iz različnih razlogov, pogosto je to neintegrirana skupina v tujem okolju, ki se oprijema lastnih vrednot in načinov življenja (Južnič 1993: 125). Seveda pa je lahko marginalizacija v sodobnem svetu tudi posledica globalizacije in razpada tradicionalnih identitet, zaradi česar sodobni človek pogosto občuti osamitev in izolacijo ter išče nove oblike pripadnosti.

Identiteta se razvija skozi obdobja rasti in odraščanja že od otroštva naprej. Ker je slikanica prva prava knjiga, s katero se seznanijo otroci, me je zanimalo, v kolikšni meri se vprašanja identitete in drugačnosti zrcalijo v slikaniški obliki.

1.2 Problemska tematika in mladinska književnost

Mladinska književnost in še posebej književnost za najmlajše je dolgo časa vztrajala v prikazovanju srečnega in nedolžnega otroštva, saj je izhajala iz prepričanja, da je treba otroke obvarovati pred grdimi in konfliktnimi zunanjim svetom. Temu prividu urejenega sveta so nasprotna dela z zaostrenim sporočilom, ki upovedujejo problemske teme, t. i. tabu teme.

Čas prelamljanja tabujev v mladinski književnosti sega v šestdeseta leta 20. stoletja, in sicer se kaže v spremenjenem, neidealiziranem prikazu odraslih in družine (propadanje zakonov, ločitev, matere samohranilke, alkoholizem, nasilje med vrstniki in v družini), v prikazovanju najstniške spolnosti (nezaželena nosečnost, splav), pojavi pa se tudi tematizacija prestopništva in narkomanije, drugi val tabuizacije pa se zgodi v devetdesetih letih, ko v mladinsko književnost prihajajo nove teme: homoseksualnost, bolezni, invalidnost, spolna zloraba, samomor, smrt ... (Lavrenčič Vrabc 2001: 43–44). Vse naštetje teme so značilne zlasti za najstniško književnost in posledično mladinski roman. V slikaniški obliki se izraziteje pojavijo nekoliko kasneje, v večji meri jih lahko v slovenskih slikanicah opazimo po letu 1990, še izraziteje pa v 21. stoletju. Problemske teme, s katerimi se srečuje že predšolski otrok in so prikazane v slikanicah, sem razdelila v naslednje tematske sklope:

- bojazen pred nesprejetjem: samopodoba, osamljenost, prijateljstvo, drugačnost, večkulturnost, motiv tujca, predsodki, ksenofobija;
- odnosi v družini: rojstvo sorojenca, ločitev staršev, smrt bližnjega, istospolne zveze;
- strahovi: tema, pošasti;
- bolezen: invalidnost, razvojne motnje, posebne potrebe, zdravniki, življenje v bolnišnici;
- izražanje (negativnih) čustev: jeza, žalost, slaba volja ...

Vse naštetje teme so v slikanicah prikazane s pomočjo človeških ali živalskih likov, najpogosteje pa gre za pripovedna besedila. V nadaljevanju me bodo zanimali predvsem tisti problemski sklopi, ki se povezujejo z vprašanjem identitete.

1.3 K definiciji pojma slikanica

Preden se lotimo analize slikaniškega gradiva, pogledajmo, kaj slikanica sploh je oziroma katere so njene najpogostejše definicije. Najpomembnejša značilnost je, da gre za zvrst mladinske književnosti, v kateri se dopolnjujeta besedilo in ilustracija. Temelje teorije in tipologije slikanic je v slovenskem prostoru postavila Marjana Kobe (1987: 33), ki slikanico definira takole: »Slikanica kot likovno tekstovna celota ni preprosto samo 'tenka ilustrirana knjiga', marveč povsem samosvoja knjižna celota s posebno logiko notranje urejenosti, ki sledi specifičnim zakonitostim lastne, se pravi slikaniške zvrsti knjige.« V nadaljevanju slikanico opredeli kot likovno-tekstovno celoto, v kateri sta slika in beseda neločljivo povezani in izražata skupno estetsko sporočilo, pglavna značilnost slikanice je torej organska prepletenost likovnega in tekstovnega deleža v novo sozvočno celoto (prav tam). Opredelitev Marjane Kobe v slovenskem prostoru nadgrajujeta Dragica

Haramija in Janja Batič v monografiji *Poetika slikanice* (2013: 23): »Slikanice so posebna oblika knjige, ki združujejo besedilo in ilustracijo v enovito celoto; slikanica ima torej tri pomembne sestavine: besedilo, ilustracije in vsebinsko-oblikovni odnos med besedilom in ilustracijo. Ta odnos imenujemo interakcija, kajti besedilo vpliva na razbiranje pomena ilustracij in obratno, ilustracija spreminja ali dopolnjuje pomen besedila.« Med tujimi raziskovalci pa navedimo definicijo Marie Nikolajeve (2003: 5), ki poudarja: »Edinstveni značaj slikanice kot umetnostne zvrsti izvira iz dejstva, da je pravzaprav kombinacija dveh ravni komunikacije, verbalne in vizualne. V tem pogledu je slikanica sintetični medij, podobno kot gledališče ali film, kjer prejemnik celostni smisel doživi šele skozi interakcijo različnih komunikacijskih sredstev.«

Slikanica je bila vedno odprta glede literarnih vrst in vrst, saj vsebuje tako poezijo, prozo kot dramatiko, lahko gre za avtorska dela ali pa besedila iz bogate zakladnice ljudskega slovstva. Zamejena je predvsem s svojim naslovnikom: slikanica kot posebna zvrst knjige namreč sledi razvojnemu obdobjem otroka v širokem razponu od zgodnjega predbralnega obdobja do zgodnjega šolskega obdobja (Kobe 1987: 29). Slikanica je torej namenjena predvsem otrokom v starosti od 3 do 9 let, zato ima izjemno kompleksen vpliv na njihovo estetsko doživljanje. Že Marija Nikolajeva (2003: 22) je opozorila, da je slikanica medij, ki je namenjen skupnemu branju in ogledovanju slik, saj otrok te starosti še ne zna sam brati, tako mu slikanico odkrivajo odrasli, zato je slikanica namenjena občinstvu več generacij: »Slikanice so zvrst, ki naj bi jo odrasli prebirali otrokom, zato so v njih namenoma take tekstovne in vizualne vrzeli, da jih otroci in odrasli različno zapolnjujejo.« Razvoj slovenskih kot tujih slikanic zadnjih let vedno bolj teži k redefiniciji pojma slikanica zlasti na dveh področjih: vprašanje naslovnika in interakcije med verbalnim in vizualnim. Ker na tem mestu nimam prostora za natančnejšo analizo, lahko te premike zgolj nakažem. Ker živimo v času podob in prevlade vizualnega, je tudi v slikanicah opaziti povečan delež vizualnega, včasih tudi na račun literarnega. Nastajajo pa tudi nebesedne slikanice oziroma likovne zgodbe, zanje so značilne avtorske, umetniške ilustracije, pri čemer je vizualno branje izrazito odprto in omogoča številne interpretacije, kot npr. *Deček in hiša* Maje Kastelic (2015) ali *Zgodba o sidru* Damijana Stepančiča (2010). Nekatere novejšje slikanice pa že presegajo svojo tradicionalno otroško publiko, saj postajajo medij, ki je po svoji idejni in estetski sporočilnosti namenjen mladim in odraslim bralcem, naj naštejemo nekaj primerov: *Punčka in velikan* Neli Kodrič-Filipič z ilustracijami Tomislava Torjanaca (2009), *Zdravljica* Franceta Prešerna z ilustracijami Damijana Stepančiča (2013), *Anton* Lucije in Damijana Stepančič (2014). Na spreminjanje starostne meje je opozorila tudi Milena Mileva Blažič (2015: 1511), sklicujoč se na monografijo Sandre Beckett *Crossover Picturebooks: A Genre for All Ages* – ta slikanico že definira kot odprt žanr oziroma vrsto knjig za vse naslovnike.

2 Analiza slikanic s tematiko drugačnosti in identitete

Slovenija ima bogato slikaniško tradicijo z izjemno kvalitetnimi pisatelji in ilustratorji ter sodi v sam svetovni vrh, seveda pa je tudi slovenska slikanica v zadnjih desetletjih podvržena kapitalističnemu trgu, kjer je uspešnost in prodaja pred kakovostjo. Kot kažejo založniški podatki, je slikanica po številu izdaj najpogostejša oblika mladinske književnosti: če si ogledamo publikacijo *Človeknejezise*, to je zadnji priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig iz leta 2015, ki analizira celotno izdano

produkcijo za leto 2014, potem lahko navedemo podatek, da je leta 2014 v Sloveniji izšlo 960 mladinskih del, od tega 303 slikanice (152 slikanic je slovenskih, 151 slikanic prevedenih). Čeprav imamo občutek, da so slikanice s temo drugačnosti v porastu, številčni podatki temu ne pritrjujejo, saj je npr. v letu 2014 bilo takšnih le 11 slikanic.¹

Težišče raziskave je na prikazu slovenskih slikanic, vendar pa v primerjalnem kontekstu in v želji po prikazu čim bolj kakovostnih in reprezentativnih besedil, upoštevam tudi slikanice tujih avtorjev, prevedene v slovenščino. Prav tako je težišče na prikazu najnovejših slikanic, zlasti po letu 2000, a včasih zaradi kakovosti oziroma idejnih poudarkov navedem tudi slikanice, ki so nastale prej, a so bile prevedene ali ponatisnjene v tem obdobju. Po pregledu več kot petdeset slikanic² sem skušala narediti klasifikacijo oziroma tipologijo slikanic, ki se ukvarjajo s temo drugačnosti, pri čemer sem izhajala iz krovnega pojma identiteta.³ V svojo raziskavo sem vključila samo pripovedna besedila, ki imajo razvidnega avtorja in ilustratorja. Vseh naslovov slikanic ne naštevam, pri vsakem tipu navajam nekaj značilnih primerov.

2.1 Osebna identiteta in drugačnost

a) Drugačnost v ravnanju in kršenje norm

Slikanice prikazujejo posameznike, ki so na prvi pogled povsem običajni, kar jih dela edinstvene, so njihova individualna stremjenja, pogosto neobičajna in v nasprotju z družbenimi normami. V živalski zgodbi Svetlane Makarovič *Sovica Oka* spoznamo mlado radovedno sovico, ki je v nasprotju z običajnim sovjim redom želela podnevi letati in ponoči spati. Na svoji dnevni pustolovščini tako sreča zajca, s katerim se želi igrati, pobegne pred lisico, se hvalisa pred račko, da zna in zmore vse, ko pa skuša tako kot račka plavati, ugotovi, da to še zdaleč ni lahko, in skoraj utone. Ko se večeri, se sovica vrne domov, kjer jo čaka zaskrbljena sovja družina, Oka pa jim pripoveduje o svojih dogodivščinah. *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov* Petra Svetine je individualna posebnost glavne osebe izražena že v naslovu. Mrožek se je kopal v morski kopeli, a ni pustil, da mu mama postrizhe nohte z argumentom, da si tudi brkov mroži ne strižejo in da so nohti okras plavuti. Čeprav je imel številne težave pri igranju z vrstniki in kasneje pri iskanju službe, je mrožek vztrajal pri svoji posebnosti. Na koncu pa se je tudi njemu nasmehnila sreča, v orkestru so iskali nekoga, ki bi brenkal na kontrabas, in mrožek je bil s svojimi dolgimi nohti odlična izbira.

-
- 1 To so: Esad Babačić: *Kiti plavajo počasi*; Aksinja Kermauner: *Bela kot galeb*; Irena Kobald: *Moji odeji*; Helena Kraljič: *Žan je drugačen: zgodba o dečku z avtizmom*; Jernej Kuntner: *Beli krtek Albin*; Barbara Lekše: *Kodra*; Brane Mozetič: *Alja dobi zajčka*; Brane Mozetič: *Prva ljubezen*; Marcus Pfister: *Mali lunin vran*; Igor Plohl: *Lev Rogi najde srečo*; Claudia Sfilli: *Kot Napoleon*.
 - 2 Za pomoč pri zbiranju gradiva se najlepše zahvaljujem Pionirski – centru za mladinsko književnost in knjižničarstvo Mestne knjižnice Ljubljana.
 - 3 Tema drugačnosti in tabujev v mladinski književnosti je bila v slovenskem prostoru že predmet razpravljanja, in sicer na prireditvi Oko besede pod naslovom Drugačnost v mladinski književnosti leta 2002 in Tabuji v mladinski književnosti leta 2014, prispevki so objavljeni v reviji *Otrok in knjiga*, številka 56 oziroma 91, tam so nakazane tudi druge možnosti klasifikacij, npr. Dragica Haramija (2003: 50) kot temeljna pojma predlaga telesno drugačnost in drugačno ravnanje oziroma odziv. Različni vidiki drugačnosti ali posamezna besedila s tematiko drugačnosti v mladinski književnosti pa so analizirana tudi v nekaterih člankih in diplomskih nalogah.

b) Drugačen zunanji izgled in vprašanje samopodobe

Ko otrok stopa v širše socialno okolje (npr. vrtec, šola, igrišče ...), začne sebe opazovati in zaznavati v odnosu do drugih. Slikanice tematizirajo otrokov drugačen zunanji izgled, ki je sprva lahko razlog za nesprejetje, norčevanje in zavračanje, sčasoma pa drugačni to svojo različnost sprejme in sprejmejo ga tudi vrstniki. Guido Van Genechten v *Uhlji takšni in drugačni* prikaže usodo zajčka Rika, ki mu je za razliko od ostalih zajcev, ki imajo dve pokončni ušesi, desno uho viselo in ga nikakor ni uspel zravhati, dokler mu zdravnik ne razloži, da ni z ušesom nič narobe, Rik pa spozna, da to navsezadnje sploh ni pomembno. *Elmer* Davida McKeeja je pisan slonček, drugačen od običajnih slonov, ki so vsi sive barve. Čeprav so ga imeli sloni zaradi te njegove posebnosti radi, si je želeli postati siv. Tako se je nekega dne povaljal v grozdih sivih jagod in se vrnil enak ostalim, ki ga sploh niso prepoznali, samo vsi so bili bolj resni in molčeči. Ko pa je začelo deževati, je Elmer spet postal pisan, sloni pa so bili navdušeni nad Elmerjevo potegavščino in so se odločili, da bodo vsako leto praznovali Elmerjev dan, na ta dan se bodo vsi odeli v pisane barve. S temo drugačnosti se ukvarjata tudi slikanici avstralskega avtorja Aarona Blabeya, in sicer *Stanko Peška*, ki prikazuje dečka nižje rasti, spoprijateljil se je s sošolko Frido, ki je bila izrazito velika in Stanko kar ni mogel verjeti, da Frida sovraži svojo velikost, tako kot on svojo majhnost, različna pa sta si tudi otroka v slikanici *Metka Veter in Peter Šilček*, ona je glasna, klepetava, rada dirja, Peter pa je tih, sramežljiv, rad poseda in premišljuje, a sta dobra prijatelja, ki se prav zaradi svoje različnosti dopolnjujeta in podpirata.

c) Drugačnost kot posledica invalidnosti, razvojnih motenj ali drugih bolezni

V zadnjih letih nastaja vedno več slikanic, ki opisujejo zgodbe ljudi s posebnimi potrebami, bodisi kot posledica fizične poškodbe (invalidnost), razvojne prizadetosti, duševnih motenj bodisi drugih bolezenskih stanj. V preteklosti so biti takšni otroci potisnjeni na rob in stigmatizirani, zgodbe v slikanicah pa prikazujejo, kako se posameznik takšni stigmati lahko upre, in sicer da sprejme svojo posebnost in razvije druge potenciale, ali pa je poudarek na prikazu odnosa družbe do drugačnega, prav zgodbe v kvalitetnih slikanicah lahko pripomorejo k razumevanju in vključevanju posameznikov s posebnimi potrebami.⁴ Svetlana Makarovič je slikanico *Veveriček posebne sorte* poklonila otrokom s cerebralno paralizo.⁵ Veverica Puhanka je skotila pet mladičkov, a izkaže se, da najmlajši Čopko ne more skakati in se poditi po gozdu, saj ima eno tačko drugačno, tanjšo in skrivljeno. Mama je obupana, veveriček žalosten, dokler ne ugotovi, da skakanje ni edino, kar lahko počnejo veverice na svetu. Čopko se je naučil opazovati naravo, peti, pripovedovati pravljice in vsi so ga napeto poslušali. Igor Plohl je opisal svojo osebno izkušnjo invalidnosti s pomočjo živalskih likov v slikanici *Lev Rogi najde srečo*. Lev Rogi je padel z lestve in si tako hudo poškodoval hrbtnico, da ne more več hoditi in uporablja invalidski voziček. Lev Rogi je nato preživel težke čase in bil zelo žalosten, potem pa se je počasi začel vračati v življenje, se na novo učiti določenih spretnosti, veliko je moral vaditi, zelo si je želel spet opravljati svoj levji učiteljski poklic in živeti samostojno življenje. Njegovi prijatelji in učenci so mu pomagali, lev pa se je naučil voziti avto, gospodinjiti, igrati košarko,

4 Glej tudi članek Dragica Haramija, Janja Batič: Literarni lik s posebnimi potrebami v slikanicah. *Revija za elementarno izobraževanje* 6/4 (2013). 37–51.

5 Slikanica je izšla leta 1994 z ilustracijami Marjana Mančka, leta 2007 pa z ilustracijami Daše Simčič.

voziti kolo in počasi je postal spet vesel lev. *Alja dobi zajčka* Braneta Mozetiča prikazuje deklico, ki ima Leighovo bolezen, kot je pojasnjeno na koncu knjige v opombi za starše. Zgodba je prvoosebna, pripoveduje jo deklica Kati, ki se po počitnicah vrne v vrtec, tam pa zagleda novo sošolko, ki negibno leži v vozičku in strmi. Vzgojiteljica otrokom predstavi Aljo in jim razloži, da ima gensko poškodbo, zato ne govori, se ne premika, ima posebno hrano ... Otroci se počasi seznanijo, kako morajo skrbeti zanjo, kako se lahko igrajo, skupaj grejo v park, na bazen, za pusta se našemijo, k Alji pa gredo tudi na rojstni dan. Lesley Ely v slikanici *Luka je med nami* prikaže dečka z avtističnimi motnjami, ki obiskuje redno osnovno šolo, sošolci pa postopoma spoznavajo njegovo drugačnost in mu pomagajo pri usvajanju različnih veščin.⁶ Aksinja Kermauner v *Bela kot galeb* prikaže zgodbo deklice Bince, ki ima albinizem, to je pomanjkanje pigmenta in posledično tudi težave na področju vida. Binca je na morju, plava oblečena, s klobukom in temnimi očali na glavi, poslušša zvoke okoli sebe in zaznava vonje, se igra s prijatelji, ko pa jo starša za trenutek pustita samo v viseči mreži, ji veter odpihne klobuk, Binca pa pogumno raziskuje in sama preмага težavo.

2.2 Družbena identiteta in drugačnost

a) Istospolnost

Sosedje in prijatelji Lawrence Schimela je bila prva slikanica v slovenskem prostoru, ki tematizira istospolne družine. Gre za prvoosebno pripoved dečka Luisa, ki sta ga starša posvojila, zdaj pa ju kliče Ati in Oči. Na obisk pride prijatelj Paco, njegova starša sta ločena, mamim novi prijatelj Alfonso pa je nestrpno in žaljivo nastrojen, a se kasneje opraviči. V slikanici so prikazani različni tipi družin, s čimer ima besedilo tudi poučni značaj. Na podlagi resnične zgodbe pa je nastala slikanica *In s Tango smo trije*, v njej je namreč popisana ljubezenska zgodba dveh pingvinov v živalskem vrtu v New Yorku, ki sta si tako kot drugi pari naredila gnezdo, a v njem namesto jajca valila kamen, dokler jima oskrbnik nekega dne ni v gnezdo položil zavrženega jajca in izvalila se je mladička Tango, ki je imela dva očka. V zadnjem času nastajajo tudi slovenske slikanice s tematiko istospolnosti,⁷ kot primer navedimo *Prva ljubezen* Braneta Mozetiča. Pripovedovalec je šestletni deček, ki se s podeželja preseli v mesto, obiskuje vrtec, rad ždi v svoji sobi in se igra Sanremski festival, se preoblači in prepeva. V vrtcu se spoprijatelji z Drejkom in mu pokaže svojo glasbeno predstavo, njune čustvene navezanosti pa tovarišice ne odobravajo in vedno najdejo kakšen izgovor, da ju ločijo. Slikanica tako prikazuje tudi posege odraslih v čustveno doživljanje otrok.

b) Rasno/vrstno razlikovanje

Najbolj znana tuja slikanica s tematiko drugačnosti nosi v slovenskem prevodu naslov *Drugačen* avtorice Kathryn Cave. Slikanica je leta 1997 prejela Unescovo nagrado za spodbujanje strpnosti, saj prikazuje različna živa bitja in njihovo željo po sprejetosti. Glavna oseba je Drugačen, ki se zelo

⁶ Avtizem tematizira tudi slovenska slikanica *Žan je drugačen: zgodba o dečku z avtizmom* (2014) Helene Kraljič, vendar po kakovosti in strokovnosti ne dosega minimalnih standardov, zato je ne navajam. Podobno velja tudi za ostale avtoričine slikanice s tematiko otrok s posebnimi potrebami, npr. *Larina skrivnost* (2012) o deklici z epilepsijo, *Imam disleksijo* (2013), *Imam Downov sindrom* (2013).

⁷ Glej tudi članek Kristina Picco: Prisotnost otroških in mladinskih literarnih besedil z gejevsko/lezbično tematiko v slovenskem prostoru, 1. in 2. del. *Otrok in knjiga* 80 (2011), 5–21 in 81 (2011), 7–23.

trudi, da bi bil enak ostalim, a ti ga ne sprejmejo in se nočejo z njim igrati. Nekega dne na vrata potrka čuden gost in Drugačen ga skoraj odžene, potem pa steče za njim z besedami: »Nisi tak kot jaz, ampak me to ne moti.« Tako sta Drugačen in Čuden postala prijatelja in skupaj počela različne reči, dokler se na vratih ni pojavil nekdo še bolj čuden in nenavaden in na zadnji ilustraciji zagledamo človeka. *Jure in Jaka* Kitty Crowther prikazuje dve različni vrsti ptičev, Jaka je črni kos, Jure pa beli galeb. Ko priletita na morje, so vse ptice podobne Juretu in prišleka le čudno gledajo ter na koncu predlagajo, naj odide. Ptiča se skupaj odpravita v borov gozd in tam Jure spozna, da zna Jaka brati. In ko to izvedo še drugi galebi, priletijo v gozd in poslušajo zgodbe. Feri Lainšček v slikanici *Mišek Miško in Belamiška* prikazuje zgodbo Romea in Julije v mišjem svetu. V mestu Mišji Gradec živijo bele miši, ki imajo najraje bel kruh, v Mišji vasi pa živijo sive miši, njim ostanejo le drobna in piškava zrna. Sivi mišek Miško pa ima najraje Belamiško, a njuni straši jima druženje strogo prepovedo, zato pobegneta v gozd. Starši v strahu za svoja mladička spoznajo zmoto, na poti v gozd pa srečajo črnega mišjaka, ki jih pelje do svoje lesene hiške, kjer sta mišek Miško in Belamiška objeta zaspala.

c) Odnos do tujcev in večkulturnost

Slikanice tematizirajo prihod tujca v neko formirano okolje, ki prišleka sprva sovražno zavrne, a ta se z različnimi preizkusi dokaže in si pridobi njihovo prijateljstvo. Takšna je slikanica Maxa Velthuijsa *Žabec in tujec*, gre za serijo slikanic o Žabcu in njegovih prijateljih, ki jih prihod Podganca v njihov gozd strašansko moti, saj podgane smrdijo in kradejo, a izkaže se, da je Podganec zelo pogumen, spreten in pozna številne zgodbe, v njegovi družbi pa je nadvse prijetno. Tudi romski deček Venito v dvojezični slikanici *O dečku, ki se je bal vode* Mojiceje Podgoršek, je tujec. Ko je začel obiskovati šolo, so ga drugi otroci zmerjali, da smrdi, vsi so opazili le, da je umazan, ne pa, kako nadarjen je. Da bi ga sprejeli, se je z njimi odpravil na izlet na morje, čeprav se je strašansko bal vode, saj je kot majhen skoraj utonil. In res, ko je njegov sošolec padel v vodo, se je edini pogumno pogнал v vodo in ga rešil. V očeh sošolcev je postal junak in sošolci so ga sprejeli medse. Slikanico navajam kot primer besedila, ki se ukvarja z romsko tematiko in nestrpnostjo do tujcev, vendar zaradi svoje tendenčnosti izgubi na prepričljivosti zgodbe. Slikanice tematizirajo tudi v zadnjem času vedno bolj perečo problematiko beguncev, takšna je najnovejša slikanica Neli K. Filipić *Požar*, v kateri morajo Grozdniki zaradi požara, ki jim je uničil vsa domovanja, na pot, na kateri srečujejo različne ljudi, a nihče jim noče ponuditi novega domovanja. Končno najdejo svoj košček zemlje, kjer se namestijo, ko pridejo brezdomci in jih prosijo za pomoč, a Grozdniki jih že skoraj preženejo, ko se spomnijo, da so bili tudi sami nedolgo nazaj v isti situaciji, zato jih sprejmejo, saj so vsi le ljudje. Izjemno prepričljivo pa tematiko begunstva, večkulturnosti in vključevanja v novo okolje v povezavi z vprašanjem identitete prikaže avstralska slikanica *Moji odeji* avtorice Irene Kobald, ki je tudi likovno zelo prepričljiva. Zaradi vojne je morala deklita skupaj s svojo tetko v novo deželo. Tam je bilo vse tuje, nenavadno, ničesar ni razumela, bila je osamljena, zato se je doma zavila v odejo svojih besed in glasov, ki ji je dajala občutek varnosti. Nekega dne pa je v parku spoznala deklito, skupaj sta se gugali, smejali, spoznavala je nove besede in kmalu niso več zvenele tako hladno in ostro ter tako je počasi tkala svojo novo odejo, ki je rasla in rasla: »Zdaj je moja nova odeja prav tako topla in mehka in udobna kot moja stara odeja. In vem, da bom, ne glede na to, katero odejo uporabim, vedno ostala jaz.«

3 Zaključek: vprašanje kakovosti in etična razsežnost slikanic s temo drugačnosti

Naj začnem sklepno poglavje z razmišljanjem najbolj prepoznavne sodobne slovenske ilustratorke in avtorice številnih slikanic, to je Lile Prap (2003: 63), ki pravi: »Za obravnavo določene 'drugačnosti' se odločimo, ko čutimo, da se je ta začela neposredno dotikati otroškega sveta, in to z največjo odgovornostjo. Če pišemo o vsem mogočem zato, ker je to trendovsko, lahko otrokom, ki sodijo v neustrezno starostno skupino in tudi neustrezno okolje za naš podvig, kaj hitro naredimo več škode kot koristi.« Kot je pokazal pregled slikanic v naši raziskavi, slikanice prikazujejo različne problemske teme, saj so tudi otroci izpostavljeni najrazličnejšim življenjskim preizkušnjam. Čeprav naj bi slikanice s temo drugačnosti pomagale k razvoju bolj tolerantnih in sočutnih otrok, sama tematika tega še ne zagotavlja, saj vse teme niso primerne za vse starosti otrok in ne sodijo vedno v njihov čustveni in izkustveni svet. Pri tovrstnih slikanicah pogosto tudi ni jasno, komu so namenjene: otrokom, ki so drugačni, večini, da se bo naučila ravnati z manjšino, ali celo staršem in vzgojiteljem. Prav tako ni vedno razpoznaven njihov namen: ali gre za poučno-didaktično seznanitvijo z drugačnimi, željo pomagati pri vključevanju ali poudarjanje etičnih standardov določene družbe. Največji problem, ki ga sama vidim, je problem kakovosti in s tem povezana etična funkcija tovrstnih knjig. O tem je pisala že Vanesa Matajc (2013: 5), ki je v prerez vzela predvsem problemski mladinski roman, vendar njene ugotovitve lahko prenesemo tudi na področje slikanic: »Literarno besedilo, ki ne prikriva svojega etičnega namena, ampak ga celo poudarja, se zlahka znajde v težavah: ali bo na račun te svoje izrazite etične razsežnosti še lahko učinkovalo na bralce najprej in predvsem kot literarno besedilo?« Prav to je temeljno vprašanje, ki si ga moramo zastaviti ob preučevanju slikanic s temo drugačnosti, saj velik del teh knjig sledi tako motivnim kot ideološkim trendom, ima izrazito poudarjeno etično in spoznavno dimenzijo, tako na besedilni kot slikovni ravni pa se približuje trivialni literaturi, saj je karakterizacija nastopajočih oseb pogosto tipizirana, z vnaprejšnjimi sodbami in prikazom shematiziranih moralnih konvencij določene družbe pa le reproducira kulturne stereotipe in moralne klišeje. Slikanica kot tudi mladinska književnost na sploh »poudarjeno etično razsežnost zares učinkovito razvija šele kot najprej in predvsem: literarno-estetsko strukturirano sporočilo.« (Prav tam: 6)⁸ Tovrstne slikanice pa poleg pisateljskega znanja zahtevajo od avtorjev tudi strokovno poznavanje same problematike. Podobno ugotavlja Gaja Kos (2014: 38): »Tako imamo avtorje, ki poznajo predmet svojega pisanja in ga znajo učinkovito literalizirati, avtorje, ki slednjega ne znajo (ali sploh nimajo takšnega cilja) in bralcu ponujajo literaturo, ki je zavoljo prevladujoče spoznavne ali etične funkcije komaj še leposlovje [...], in avtorje, ki zaradi nepoznavanja teme (in po možnosti v odsotnosti estetske funkcije) celo škodljivo generirajo klišeje, stereotipe in predsodke.«

Svoj članek zaključujem z mislijo pisateljice Polonce Kovač (1998: 78): »Toda saj se svet v resnici z vsakim otrokom rodi na novo, mora ga premisliti in osvojiti. Pri tem mu pomagamo, če ga obvarujemo hlastnosti in mu pokažemo možnost literarnega užitka.« Tematiko identitete, drugačnosti, tolerance, večkulturnosti, strpnosti in dialoga torej odpira v prvi vrsti kakovostna literatura.

⁸ Na tem mestu žal nimam prostora, da bi te ugotovitve prikazala s primeri, lahko le zapišem, da sem pri svojem izboru slikanic, predstavljenih v drugem poglavju, upoštevala tudi kakovostne kriterije, kjer je bilo to mogoče.

Viri⁹

- BLABEY, Aron, 2013a: *Metka Veter in Peter Šilček*. Ljubljana: Sodobnost International.
- BLABEY, Aron, 2013b: *Stanko Peška*. Ljubljana: Sodobnost International.
- CAVE, Kathryn, 2001: *Drugačen*. Ljubljana: Educy.
- CROWTHER, Kitty, 2013: *Jure in Jaka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ELY, Lesley, 2009: *Luka je med nami*. Kranj: Damodar.
- VAN GENECHTEN, Guido, 2004: *Uhlji takšni in drugačni*. Ljubljana: Založba Kres.
- K. FILIPIČ, Neli, 2016: *Požar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KERMAUNER, Aksinja, 2014: *Bela kot galeb*. Jezero: Morfem.
- KOBALD, Irena, 2014: *Moji odeji*. Hoče: Skrivnost.
- LAINŠČEK, Feri, 2009: *Mišek Miško in Belamiška*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MAKAROVIČ, Svetlana, 1994: *Veвериček posebne sorte*. Ljubljana: Zveza društev za cerebralno paralizo.
- MAKAROVIČ, Svetlana, 2013: *Sovica Oka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- McKEE, David, 1995: *Elmer*. Ljubljana: Epta.
- MOZETIČ, Brane, 2014a: *Prva ljubezen*. Ljubljana: Škuc.
- MOZETIČ, Brane, 2014b: *Alja dobi zajčka*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- PLOHL, Igor, 2014: *Lev Rogi najde srečo*. Ljubljana: Pivec, Zveza paraplegikov Slovenije.
- PODGORŠEK, Mojceja, 2009: *O dečku, ki se je bal vode*. Kranj: Damodar.
- RICHARDSON, Justin, PARNELL, Peter, 2010: *In s Tango smo trije*. Ljubljana: Modrijan.
- SCHIMEL, Lawrence, 2008: *Sosedje in prijatelj*. Ljubljana: ŠKUC.
- SVETINA, Peter, 1999: *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- VELTHUIJS, Max, 2005: *Žabec in tujec*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- BAUMAN, Zygmunt, 2008: *Identiteta: Pogovori z Benedetom Vecchijem*. Ljubljana: Založba /*cf.
- BLAŽIČ, Milena Mileva, 2015: Nagrada izvorna slovenska slikanica – priložnost za redefinicijo? *Sodobnost* 79/11. 1508–1512.
- HARAMIJA, Dragica, 2003: Drugačnost v slikanicah. *Otrok in knjiga* 56. 50–52.
- HARAMIJA, Dragica, BATIČ, Janja, 2013: *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc.
- JUŽNIČ, Stane, 1993: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KOBE, Marjana, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOS, Gaja, 2014: Tabuji v domači mladinski književnosti – med željo po skrivanju in željo po razkrivanju. *Otrok in knjiga* 91. 36–39.
- KOVAČ, Polonca, 1998: Ali obstajajo teme, ki jih je treba otrokom zamolčati. *Otrok in knjiga* 46. 76–78.
- LAVRENČIČ VRABEC, Darja, 2001: Bolečina odrasčanja: droge, seks in ...* *Otrok in knjiga* 52. 40–51.
- LAVRENČIČ VRABEC, Darja, MLAKAR, Ida (ur.), 2015: *Človeknejezise: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2015: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2014*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- MATAJC, Vanesa, 2013: Etična razsežnost v sodobni mladinski književnosti: pomen razlike med trivialno in umetniško literaturo. *Otrok in knjiga* 86. 5–17.
- NIKOLAJEVA, Maria, 2003: Verbalno in vizualno, slikanica kot medij. *Otrok in knjiga* 58. 5–25.
- PRAP, Lila, 2003: Drugačnost v mladinski književnosti. *Otrok in knjiga* 56. 61–64.

9 Med Viri so navedene slikanice, ki jih v članku podrobneje analiziram, tistih, ki so našteje zgolj kot primer, tu ne navajam.